

Konferencija

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „VILNIUS – LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS SOSTINĖ“

2022 m. gruodžio 1–2 d. Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kuni-
gaikštystės valdovų rūmuose įvyko tradicinė, jau 21-oji Lietuvos Didžiosios Kuni-
gaikštystės XVIII a. tyrinėtojų konferencija. Šį kartą ji buvo skirta 700-osioms pirmojo
Vilniaus paminėjimo istoriniuose šaltiniuose metinėms. Konferenciją organizavo Na-
cionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai ir Lietuvos
istorijos institutas, o jos partneris buvo Lenkijos Respublikos ambasada Vilniuje. Su-
sirinkusius dalyvius ir klausytojus pasveikino ir pagrindinius pranešimų teminius lau-
kus pristatė konferencijos sumanytoja ir organizacinio komiteto pirmininkė Ramunė
Šmigeluskytė-Stukienė. Per dvi dienas įvyko keturi posėdžiai, kuriuose savo
tyrimų rezultatus iš viso pristatė 20 mokslininkų, atstovaujančių įvairioms Lietuvos ir
Lenkijos mokslo ir švietimo įstaigoms.

Pirmą tarptautinės mokslinės konferencijos posėdį „Vilnius – politinio gyvenimo cen-
tras“ pranešimu „Vilnius po karo ir maro 1710–1717 m.“ pradėjo Mindaugas Šapoka
(Lietuvos istorijos institutas). Remdamasis įvairiais šaltiniais jis pabandė apibūdinti LDK
sostinės gyvenimą XVIII a. antrajame dešimtmetyje. Pranešime aptartas Vilniaus miesto
pastatų nuniokojimo mastas, 1710–1711 m. maro protrūkis, taip pat gyvenimo mieste
normalizavimasis, pateikiant kasdienių atsitikimų mieste pavyzdžių (bajorų susirinki-
mai, kariuomenių apsistojimas, mirties bausmės taikymo atvejai, maisto kainos ir t. t.).
Bernadettos Manys (Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas) pranešimo tema
buvo „Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis – Vilniaus tyrimų šaltinis“. Pre-
legentė išnagrino didiko, nuo 1744 m. ėjusio Vilniaus vaivados pareigas, beveik
keturis dešimtmečius (1722–1761 m.) rašytą dienoraštį ir pristatė kontekstą, kuriame
dažniausiai minėtas Vilniaus vardas. Dažniausiai tai buvo veiklos sritys, susijusios su

paties didiko interesais: tribunolų, seimelių susirinkimai bei įtaka jų veiklai, dalyvavimas iškilminguose renginiuose ir vaišėse, bet Vilniaus miestiečiai didesnio jo dėmesio nepatraukė. Andrejus M a c u k a s (Lenkijos mokslų akademijos Istorijos institutas) pristatė Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos veiklą Vilniuje vykusiuose seimeliuose valdant Augustui III. Pranešėjas detaliai aptarė XVIII a. penktajame–šeštajame dešimtmečiais Vilniuje vykusią Vilniaus, Smolensko ir Starodubo paviėtų seimelių eigą, parodydamas, kad nors vis labiau įsigalėjo Radvilų grupuotė, J. S. Sapiega dažnu atveju sugebėdavo juos pakreipti sau palankia linkme. Domininkas B u r b a (Vytauto Didžiojo universitetas) pranešime „Aristokrato interesai sostinėje: paskutinio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo maršalo Liudviko Skumino Tiškevičiaus politinė ir ūkinė veikla Vilniuje“ atkreipė dėmesį, jog L. Tiškevičius gimė, mokėsi, mirė ir buvo palaidotas Vilniuje, nors didesnę gyvenimo dalį praleido savo rezidencijoje Garodnoje (dabar Gardino sritis). Pasitelkus įvairią medžiagą (teismo bylas, korespondenciją ir pajamų–išlaidų dokumentaciją) pristatytas didiko dalyvavimas seimeliuose ir teismuose, taip pat atskleista jo buitis ir kasdienybė Vilniuje.

Karinei tematikai skirtą sekciją pradėjo Tomaszas C i e s i e l s k i s (Opolės universitetas) pranešimu „Karinės įgulos Vilniuje 1717–1776 m. laikotarpiu“. Remdamasis išlikusia archyvine medžiaga, mokslininkas ieškojo atsakymo į klausimus: ar Vilniuje ilgojo ramybės laikotarpio metu egzistavo nuolatinė karinė įgula, kokias funkcijas ji atliko ir kokio ji buvo dydžio, taip pat atkreipė dėmesį į karinių įgulų problemą politinių-karinių konfliktų valstybėje metu. Dariuszas W o ź n i c k i s (Opolės universitetas) pranešime „Vilniaus arsenalas XVIII a. antrajame ir trečiajame dešimtmetyje. Lietuvos artilerijos generolo Boguslavo Ernesto Denhofo atvejis“ pristatė artilerijos Lietuvoje būklę (kuriai jis įvardijo kaip „apgailėtiną“) pasibaigus kariniams Šiaurės karo veiksams Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje, ir aptarė veiksmus, kurių valstybėje imtasi siekiant šią padėtį pakeisti. Šiame kontekste pristatyta B. E. Denhoffo asmenybė ir jo mėginimai atkurti Lietuvos artileriją bei Arsenalą Vilniuje. Pranešime „Vilniaus garnizonas Stanislovo Augusto epochoje“ Mariusz M a c h y n i a (Lenkijos mokslų ir menų akademija) išvardijo įvairių Lietuvos kariuomenės dalinių apsisistojimo Vilniuje XVIII a. antroje pusėje atvejus, nelengvo jų sugyvenimo su miestiečiais ir kitus kasdienybės epizodus, taip pat sumanymus dėl kareivinių ir kitokių pastatų kariuomenės poreikiams statybų.

Antrąją tos pačios dienos posėdį, skirtą „Miesto ir miestiečių“ tematikai, pradėjo Mindaugas K l o v a s (Lietuvos istorijos institutas) pranešimu „Vilniaus miesto išdas XVIII a.: praskolinimo link“. Prelegentas, remdamasis miesto pajamų–išlaidų knygomis, atskleidė, jog iki XVIII a. vidurio dėl patirtų negandų (Šiaurės karo metu miestą buvo užėmusios Švedijos ir Rusijos kariuomenės, kurioms reikėjo mokėti kontribucijas, taip pat Vilniuje siautė maro epidemijos) miesto išdas stagnavo, o atsigauti ėmė tik antroje šio amžiaus pusėje, kai buvo padidinti mokesčiai ir ieškota naujų pajamų šaltinių. Taip

pat jis atskleidė, jog ir XVIII a. antroje pusėje subalansuoti išdo neleido didžiulės išlaidos Rusijos kariuomenės dalinių išlaikymui, kurios kai kuriais metais viršijo 80 procentų visų metinių Vilniaus miesto išlaidų. Jolita S a r c e v i č i e n ė (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Galva cukraus, svaras pipirų ir muskato riešutai: prieskoniai Vilniaus krautuvėse XVIII a. I pusėje“ pristatė Vilniaus magistrato knygoje esančiuose kilnojamojo turto inventoriuose paminėtus prieskonius, pažymėjo didelę jų įvairovę (kai kuriose krautuvėse jų būdavo iki 50 rūšių). Klausytojams papasakota ir parodyta, kaip atrodė cukraus „galvos“ ir kaip buvo naudoti inventoriuose paminėti egzotiniai augalai. Martynas J a - k u l i s (Vilniaus universitetas) pristatė tyrimą „Jankelis tampa Aleksandru: žydų konvertitų antroponimai XVIII amžiaus Vilniuje“, paremtą Vilniaus Šv. Jono parapijos krikšto metrikų knygų analize. Prelegentas siekė atskleisti, kokius vardus ir pavardes įgydavo į krikščionybę atsivertę žydai (vyrai ir moterys) ir kokie veiksniai galėjo turėti įtakos jų pasirinkimui. Teigta, jog konvertitams buvo teikiami įprasti katalikiški vardai, kurie jų neišskirdavo ir nemarginalizuodavo, o jų pasirinkimą galėjo veikti liturginis kalendorius, krikštavių ar krikštijusio kunigo vardai ir kiti veiksniai. Rūta M i š k i n y t ė (Vilniaus universitetas) pranešime „Vilniaus miesto visuomenės požiūris į elgetas ir elgetavimą XVIII a.“, pasitelkusi įvairius šaltinius (pamokslus, Šv. Jono bažnyčios dienoraščius, Vilniaus špitolių deputacijos ir Lietuvos špitolių komisijos dokumentaciją, vilnietišką spaudą, su Vilniaus elgetų organizacija susijusius dokumentus), atskleidė, jog XVIII a. pradžios Vilniuje vargšai dar nebuvo „nepageidaujami ir nereikalingi“, tačiau antroje amžiaus pusėje pamažu įsitvirtino naujas požiūris, pagal kurį elgetavimas pradėtas laikyti problema, su kuria imta įvairiais būdais kovoti. Paskutinį posėdžio pranešimą pristatė Wioletta P a w l i k o w s k a (Lenkijos mokslų akademijos Istorijos institutas), kuri aptarė Vilniaus kapitulos archyvą XVIII–XIX a. Kaip pažymėjo prelegentė, šiuo metu didžiausia šio archyvo dalis saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, taip pat daugelyje kitų Lietuvos ir Lenkijos bibliotekų ir archyvų. Pranešime siekta pristatyti asmenis, kurie XVIII ir XIX a. buvo susiję su Vilniaus kapitulos archyvo tvarkymu bei saugojimu. Konstatuota tam tikra archyve vyravusi netvarka, kurią karts nuo karto bandyta pažaboti įvairiais būdais, taip pat ir įsteigiant XVIII a. viduryje archyvaro etatą (šiuo požiūriu Vilniaus kapitula pralenkė Krokuvos kapitulą).

Visiems prelegentams pristačius savo pranešimus, pirmąją konferencijos dieną užbaigė Valdo Rakučio knygos „Prieš panyrant į sutemas. Lietuva XVIII amžiuje: kai ir Lenkija, ir Varšuva buvo *mūsų*“ pristatymas. Renginį vedė R. Šmigelskytė-Stukienė, o dalyvavo ir knygą aptarė jos autorius V. Rakutis, knygos sudarytoja Žilvinė Petrauskaitė ir VDU licėjaus „Socrates“ direktorius Mindaugas Nefas.

Gruodžio 2 d. įvyko trečiasis konferencijos posėdis „Vilnius – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šviesulys“. Pirmąjį pranešimą „Vilniaus mokymo ir lavinimo institucijos XVIII a. antroje pusėje“ pristatė Janina K a m i ņ s k a (Varšuvos universitetas). Jos

teigimu, XVIII a. Vilniaus mokyklų „žemėlapyje“ svarbiausią vietą užėmė Vilniaus universitetas, kuris Edukacinės komisijos laikais tapo LDK vyriausiąja mokykla, bet šalia jos veikė ir kitos mokymo ir lavinimo institucijos (tarp jų mokytojų seminarija ir vidurinė mokykla). Prelegentė savo pranešime daugiausia dėmesio skyrė Vilniaus akademijos veiklai, jos profesorių ir dėstomų dalykų problematikai, įvairiems studentų buities dalykams. Ewa K u l a (Kelcų Jano Kochanowskio universitetas) savo pranešime pabandė pateikti kolektyvinį „Vilniaus eksjėzuitų Tautinės edukacinės komisijos tarnyboje“ portretą (tyrimas iš viso apėmė 213 asmenų). Aptarta jų geografinė ir socialinė kilmė, išsilavinimas, darbas Edukacinės komisijos struktūrose, materialinė ir šeimyninė padėtis. Prelegentės teigimu, dauguma buvusių jėzuitų buvo įdarbinta mokyklose, tačiau nemažai jų dirbo Vilniaus universitete, prie Edukacinės komisijos įkurtoje Vadovėlių rengimo draugijoje, atliko kitas svarbias funkcijas švietimo srityje (vadovavo bibliotekai, užsiėmė publicistine, mokslo populiarinimo veikla, vertimais iš užsienio kalbų ir kt.). Pristatytos kai kurios iškilesnės asmenybės ir jų karjeros. Lina B a l a i š y t ė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) pranešime „Apšvietos pasaulio vaizdinius Vilniaus teatre besibaigiant XVIII a.“ aptarė, kas vaidinta Vilniaus viešojo teatro scenoje XVIII a. pabaigoje. Prelegentė nagrinėjo, kaip teatras sąveikavo su visuomenėje vykusiais procesais, kaip teatras apie juos kalbėjo ir kaip vaidavo aktualius reiškinius bei įvykius.

Pasibaigus posėdžiui konferencijos dalyviai ir svečiai pakviesti į ekskursiją parodoje Valdovų rūmuose „Nerūpestingas amžius. Vaikystė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“.

Paskutinį, ketvirtąjį konferencijos posėdį, pavadintą „Vilniaus vardai ir veidai“, pradėjo Paulina P a u l (Varšuvos universitetas), kuri pristatė Apšvietos muziejaus sampratą mokslinėje ir pedagoginėje kun. Stanislovo Jundzilo veikloje. Prelegentė teigė, jog savo tekstuose Stanislovas Jundzilas išreiškė poreikį tvarkyti didaktinius rinkinius, patikimai juos inventorizuoti ir eksponatų saugojimo būdą. Todėl Vilniaus gamtininko veiklą galima tyrinėti kaip atitinkančią XVIII a. pabaigos Abiejų Tautų Respublikos ir Europos muziejinę mintį. O S. Jundzilo kolekcijos turėjo ne tik didaktinį, bet ir edukacinį aspektą: daugiausia dėmesio jose buvo skirta istorijai ir vietiniams eksponatams. Rūtos J a n o - n i e n ė s (Vilniaus dailės akademija) pranešimo „Gimęs Ukrainoje, tapęs vilniečiu: dailininkas Konstantinas Ottosielskis (1739–1809)“ dėmesio centre buvo dailininkas, kuris ne vėliau kaip 1783 m. apsigyveno Vilniuje ir su Lietuvos sostine buvo susijęs iki pat savo mirties. Pranešime detalai analizuota dailininko biografija, pateikiant gausius šaltiniuose (ypač Šv. Jono bažnyčios metrikų knygoje) surastus naujus faktus ir įvertintas jo indėlis į Vilniaus kultūrinį lauką XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje. Joana V i t k u t ė (Vilniaus dailės akademija) analizavo vaiko vaizdinį Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje. Prelegentė susitelkė į kol kas istoriografijoje neaptartą šio Vilniaus meno istorijai ypač svarbaus dailininko meninės veiklos aspektą. Konstatuota, jog Smuglevičiaus kūryboje vaikų kaip pagalbinių siužetą pagyvinančių personažų, integralių įvairių procesų ir

apskritai gyvenimo dalyvių pasitaikė gana dažnai. Taip pat išsakyta prielaida, kad tarp jų galėjo būti ne vienas Vilniuje gyvenęs ir augęs vaikas. Auksės K l a d ž i n s k a i t ė s (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) pranešimo tema buvo „Italų architektai XVIII a. Vilniuje: Giovanni (Jonas) Pensa“. Mokslininkė pasistengė rekonstruoti svarbiausius šio architekto gyvenimo faktus (pasirodymo Vilniuje aplinkybės, aktyvumas miesto bendruomenėje, ryšiai ir bendri projektai su kitais jo tautiečiais, svarbiausi architektūriniai darbai, turtinė padėtis), kurie savo ruožtu leido geriau suprasti ir atskleisti jo architektūrinio braižo savitumą. Prelegentė taip pat pabandė atkurti Penso šeimos genealoginį medį, atskleidė jo našlės ir vaikų likimus. Liudas G l e m ž a (Vytauto Didžiojo universitetas) pranešime „Kauno miesto ryšiai su Vilniumi XVIII amžiuje“ teigė, jog abu miestus skyrė nedidelis atstumas, o jungė ekonominiai ir kultūriniai ryšiai. Taip pat jis atskleidė, jog XVIII a. antroje pusėje Kauno miestiečiai palaikė planus sugrąžinti centrines valstybines institucijas į Vilnių, nes tikėjosi, jog ekonominis LDK sostinės atsigavimas atneš finansinės naudos ir jiems.

Konferencija baigėsi turiningomis diskusijomis, kuriose aptarti pristatyti pranešimai ir užduota klausimų prelegentams. Pagal pranešimus parengti straipsniai tradiciškai turėtų sudaryti dar vieną „XVIII amžiaus studijų“ tomą. Konferencija neabejotinai buvo sėkminga įžanga į 2023 m. planuojamus gausius Vilniaus miesto 700 metų jubiliejui skirtus renginius.

Adam S t a n k e v i č
(Lietuvos istorijos institutas)

